

YRJÖ JYLHÄ

Runoilijan muotokuva

Sovittelu, TL

Turku 2020

Timo Leinonen

timo.a.Leinonen@gmail.com

Sisällysluettelo

ESIPUHE JA JOHDANTO.....	3
PERHETAUSTA.....	6
KOULUAIKA	7
RUNOILIJAN ALKUTAIVAL	8
SOTILASURA ALKAA TURUSSA	8
RUNOILIJAN TIELLE	9
AVIOLIITTO.....	11
KÄÄNTÄJÄNÄ	11
UUELLEEN RUNOILIJAKSI.....	13
TALVISOTA	14
TAISTELUJEN AIKA	15
KOUKUNNIEMEN TAISTELUJEN JÄLKEEN	17
TALVISODAN JÄLKEEN	20
KIIRASTULEN VASTAANOTTO	23
JATKOSOTA.....	24
SOTIEN JÄLKEEN	28
VIIMEINEN MATKA TURKUUN	29
LÄHTEET	31

Esipuhe ja johdanto

Runoilija ja kääntäjä Yrjö Jylhä syntyi Tampereella 1903 ja kuoli Turussa vuoden 1956 toiseksi viimeisenä päivänä. Eino Krohn luonnehtii Jylhää kuoleman runoilijaksi, jolle kuolema ja kärsimys olivat keskeiset teemat. Tunsiko hän samalla itsensä vaeltajaksi, jolle oli annettu mahdoton tehtävä? Ensimmäisen runokokoelmansa *Ruoskanjäljet* runossa *Vaeltajalle*, vuodelta 1926, Jylhä antaa ohjeen:

*Vapise, vaeltaja,
rannalla aavikon:
etääll' on toinen raja,
saavuttaa mahdoton.*

Runossa *Häätanhu*, joka julkaistiin teoksessa *Risti Lumessa* vuonna 1937, elämän ja kuoleman välinen raja on jo ylitetty. Runon minä perustelee tätä ylitystä toisen onnella:

--
*Sun häitäs tanssaan, mut kohta kanssaan
vie manan immet mua karkeloon.
Sun onnes tähden pois täältä lähden,
sun silmäs siunaten mua seuratkoon.*
--

Kiirastuli -runokokoelmassa vuonna 1941 julkaistussa runossa *Enemmän* runon minä taas haaveilee intohimoisesti pääsystä pois ajan kahleista ja rajan yli liukumisesta:

--
*Himoitsen käydä kauemmas kuin käyn:
portille kuulaimman kaikkeusnäyn,
kivota kahleista karkeimmin ajan,
liukua puhtaana pois yli rajan.”*

Talvisodassa Jylhä koki äärimmäisen kauhun ja kärsimyksen fyysisen ympäristön komppanian päällikkönä Taipaleenjoen taisteluissa. Hän säilyi hengissä useiden jäädessä taistelutantereelle niin hänen omasta komppaniastaan kuin muistakin. Tästä hänelle syntyi vahva velvoite tuoda viesti näistä taisteluista suurelle yleisölle, niin kaatuneilta kuin hengissä selvinneiltä.

Tästä runomuotoon kirjoitetusta viestistä, *Kiirastuli* -nimisestä runokokoelmasta, tuli hänen merkittävin teoksensa. Siitä jälkipolvet hänet parhaiten tunnistavat. Tavallaan voisi sanoa, että Jylhän aikaisemmat työt muodostivat opinportaat tälle opukselle. Runsaat käännöstyöt, jotka käsittivät maailmankirjallisuuden keskeisiä teoksia, vielä täydensivät näitä ”opintoja”.

Kauko Kare julkaisi 1957 Jylhän runoutta tutkivan teoksensa. Siinä hän selittää Jylhän runouden merkitystä ranskalaisen Pierre Emmanuelin (1916 - 1984) teorioihin tukeutuen. Emmanuelin mukaan runoilijan kieli on ihmeellinen väline, sillä sen kautta

*-- jokin poljento, vertauskuva saattaa syöpyä kuin happopisara tajunnan pohjiin,
panna liikkeelle ne sielulliset energialähteet, jotka historiaa sanan syvimmissä
mielessä säätelevät.*

Emmanuelin ajatuksessa on mukana vaikeasti avautuvaa mystiikkaa. Lienee kuitenkin kiistatonta, että runon kieli voi puhutella kuulijaansa aivan toisella tavalla kuin tavanomainen puhuttu kieli. Siinä voi olla jotakin musiikin kaltaista. Se voi herättää kuulijassaan mielenliikkeitä ja tunteita, jotka ulottuvat paljon laajemmalle, mitä kielen tavanomaisesta merkityksestä voisi päätellä.

Professori Anthony Johnsonin mukaan runouden avulla on mahdollista rakentaa uusia siltoja aistimaailmamme ja ulkomaailman välillä. Tämä taas on omiaan vahvistamaan olemassa olomme perustaa suhteessa ulkomaailmaan sekä luomaan yhteyden tunnetta muun maailman kanssa.

Kareen lainaama Emmanuelin ajatus siitä, että runossa traaginen yksilöllisyys laajenisi kielen symbolien myötä traagiseksi yhteisöllisyydeksi, on minusta liian kielikeskeinen. Sanon mieluummin Kaarlo Marjasen tavoin, että ihmiset ovat syvimiltään samanlaisia, vaikka voivatkin ilmaista itseään hyvinkin yksilöllisesti, eli kuten Marjanen asian ilmaisee: ”Kellarit ovat yhteisiä, pintakerrokset taas yksityisiä.” Runon kieli voi olla tilanteesta ja olosuhteista riippuen musiikkiakin tehokkaampi väline päästä näihin ihmisille yhteisiin kellarikerroksiin.

Tässä on myös Jylhän muutamien *Kiirastuli* -runojen vahvuus: niiden yleispätevyys ja kokemuksellinen syvyys. Niiden avulla voi olla mahdollista rakentaa siltoja sukupolvien yli ja ihmisryhmien välillä sekä lisätä näin ymmärrystä näiden välillä. Runot käsittelevät kärsimystä ja kuolemaa. Nämä kuuluvat elämään väistämättöminä ja tosiasioina. Kuolemaa kukaan ei pysty välttämään, mutta ymmärrys voi vähentää kärsimystä.

Seuraavassa esittelen Jylhän elämäntapahtumia, kehittymistä runoilijaksi, Taipaleenjoen taistelua, jatkosotaa ja sitä edeltäviä tapahtumia ja sotien jälkeistä aikaa Jylhän kuolemaan saakka yhdessä hänen runoutensa kanssa. Tarkoitukseni on saada kokonaiskuva hänen persoonallisuudestaan ja runoudestaan. Keskeisenä tapahtuma on Taipaleenjoen taistelut ja siellä syntynyt runous, erityisesti runo *Hyvästi Kirvesmäki*, joka tavallaan synnytti tarpeen tutustua Jylhään lähemmin.

Tämän kirjoituksen synty on velkaa Maaret Perälälle ja Turun Lausuntakerho ry:n runoesitykselle *Kaivo*, jonka esitysryhmään olin päässyt mukaan. Esityksen ehdimme käytännössä harjoittelemaan valmiiksi, mutta itse esitys peruuntui koronaviruspandemian aiheuttamien kokoontumisrajoitusten takia. Kirjoitukseeni on valikoitunut otteet etupäässä niistä runoista, jotka ovat mukana myös *Kaivo* -esityksessä. Yhtenä yksinkertaisena syynä tähän on se, että nämä runot tulivat harjoitusten myötä tutuiksi.

FiloCafe -työryhmän piiristä Kaisa Pakkala ja Marita Airakorpi ovat lukeneet kirjoitukseni ja antaneet korjausehdotuksia kielelliseen ilmausten sujuvoittamiseksi. Kiitän näistä samalla todeten, että vastuu tekstin sisällöstä ja sujuvuudesta säilyy allekirjoittaneella.

Turussa 22. 7. 2020

Timo Leinonen

Perhetausta

Yrjö Jylhä syntyi 21.7. 1903 Tampereella. Isä, Kaarle Juho Jylhä (vuoteen 1906 Lindeman) (1860 – 1928), oli syntynyt Ylöjärvellä. Äiti, Ida Maria Kovettu (1870 – 1917) oli kotoisin Ruovedeltä. Isän sanotaan olleen velvollisuudentuntoinen ja karuluonteinen. Hän luki erityisesti historiallisia elämäkertoja. Napoleon oli hänen suosikkisankarinsa.

Kaarle kokosi itselleen suuren omaisuuden jo nuorena alle 30-vuotiaana. Hän omisti kolme kaupunkitaloa, tiilitehtaan ja kiviveistämön. Hän oli myös Pyynikin oluttehtaan perustajaosakas. Hän istui yhden kauden kaupunginvaltuustossa. Patruuna Lindemania pidettiin lujana mutta ei kovin ankarana johtajana. Hän oli tutustunut wrightiläiseen työväenliikkeeseen. Kaarle Jylhä teki konkurssin maailmansodan alla sijoitustensa, takauksiensa ja kiihtyvän inflaation takia.

Äiti taas oli Yrjön mukaan vanhan talonpoikaissuvun yliherkkä tytär, syrjään vetäytyvä, uneksiva ja uskonnollinen. Fyysisesti hän oli pienikokoinen, siro ja kaunis. Perheessä oli yksitoista lasta. Tyttäriä oli kolme. Yrjö syntyi kahdeksantena. Hän vietti nuoruudessaan useita kesiä äitinsä kotiseudulla Ruoveden Muroleessa.

Yrjö oli perheessään äidilleen läheisin. Kun Yrjö aloitti koulunkäynnin, äiti istui aluksi poikansa vieressä tuolissa ilmeisesti rauhoittaakseen tätä. Yrjö itse koki, että hänen vanhempiensa luonteen syvä ja sovittamaton ristiriita aiheutti hänelle sisäisen jännitystilän, joka löysi purkautumistiensä runon maailmasta.

Konkurssin jälkeen perhe muutti Kolhoon, jossa Kaarle piti kauppaa. Kolhon kauppa ei menestynyt. Perhe muuttikin takaisin Tampereelle 1917 Ala-Tahmelaan Pispalan harjun kupeeseen. Äiti sairasteli ja kuoli pian muuton jälkeen. Yrjö oli silloin 13-vuotias. Hän oli käynyt Tampereen Klassillista lyseota kolme vuotta. Sisällissodan aikana Yrjö oli 14-vuotias ja kolmannella luokalla. Perhe oli valkoinen, kaksi vanhinta veljestä osallistui valkoisten puolella Tampereen valtauksen.

Myöhemmin Yrjö Jylhä syytti isänsä konkurssista Alfred Kordelinia ja Emil Aaltosta, koska nämä eivät auttaneet perheen ahdingossa. Kun hän sai apurahan Kordelinin säätiötä 1930-luvulta, hän koki sen vähäiseksi hyvitykseksi siitä, mitä perhe oli saanut kokea aikoinaan.

Kordelin oli aikoinaan tunnettu siitä, että hän hankki itselleen taloudellisiin vaikeuksiin joutuneita yrityksiä ja maatiloja, joita niiden omistajat eivät enää kyenneet taloudellisesti ylläpitämään. Tämä toimintamalli oli hänen suuren varallisuutensa perusta.

Kouluaika

Yrjö ilmoittautui Klassilliseen lyseoon 1914 vanhimman veljensä Pekan mallin mukaan. Hän oli silloin 11 vuotias. Vanhin veli Pekka oli monella tavalla aktiivinen. Hänellä oli tarkoitus aloittaa lainopin opiskelu yliopistossa. Jostakin syystä Pekan mielenterveys petti ja hän joutui sairaalahoitoon ja eli lopun elämänsä holhouksen alaisena.

Yrjö tunnettiin kouluaikana kohteliaana ja hyväkäytöksisenä lyseolaisena, joka oli hiljainen ja sulkeutunut. Koulukaveri Harri Eljanko¹ (1900 – 2001) luonnehti Yrjöä hyvin kaksijakoiseksi. Hän saattoi olla välillä vilkas ja toimelias ja välillä täysin omassa maailmassaan. Sosiaalinen puoli tuli esiin erityisesti urheiluharrastuksissa.

Kirjallisuus ja urheilu olivat hänen pääharrastuksiaan. Harri Eljanko oli pääkeskustekukumppanina näissä asioissa, erityisesti urheiluasioissa. Yrjö harrasti nyrkkeilyä, mutta ilmeisesti paljon muitakin urheilulajeja. Hän voitti mm. ensimmäisen palkinnon keihäänheitossa Tampereen oppikoulujen välisissä kilpailuissa 1921. Yrjö oli 169 cm pitkä. Häntä pidettiin liian lyhyenä huippukeihäänheittäjäksi.

Yrjöllä oli kouluaikana piirustusvimma lyseoluokille asti. Mielilukemista alaluokilla olivat Santeri Ivalon *Erämaan taistelu*, sekä James D:n romanttinen intiaaniseikkailuromaani *Aarnionmetsän tyttäret*.

Yrjö toimitti toverikunnan lehteä, johti Tampereen koulujen yhteistoverikuntaa ja luonnontieteellistä kerhoa sekä esiintyi useassa koulun juhlassa runonlausujana. Kesällä 1919 Yrjö oli veljensä Kallen kanssa kulkenut mittaamassa Laukon ja Tottijärven kartanoiden torppien maita erotettavaksi kartanoista.

Yrjö sai ylioppilaskirjoituksissa keväällä 1922 ainekirjoituksesta laudaturin. Aineen otsikkona oli *Ranskan huomattavimmat valistusfilosofit*. Hän itse väitti pistäneensä Montesquieun suuhun sanoja, joita tämä filosofi ei olisi millään tunnistanut omikseen. Yleisarvosana oli CL approbatur ja päästötodistuksen keskiarvo 7,48. Yhdeksiköt olivat ainekirjoituksessa, maantiedossa, eläinopissa, voimistelussa ja piirustuksessa.

Runoilijan alkutaival

Yrjö oli saanut kirjoituksiaan painetuksi lastenlehti *Pääskyseen*. Näissä hän käytti nimimerkkiä Herakles. Runoja hän luki *Nuoresta Voimasta*ⁱⁱ. Juhani Siljon teos *Maan puoleen* ja Siljon kohtalo vaikuttivat voimakkaasti Yrjöön. Siljo sai surmansa sisällissodan Tampereen taistelujen seurauksena. Hän taisteli valkoisten puolella. Siljolle oli tunnusomaista tahdon merkityksen korostaminen runoissaan.

Jylhä kertoi myöhemmin, että hän oli kouluaikanaan mieltynyt kirkkaaseen kieleen ja selkeään rytmiin. Itse hän aloitti runojen kirjoittamisen varsinaisesti vasta 17-vuotiaana 1921. Ensimmäisen runonsa hän lähetti Nuoreen Voimaan keväällä 1921 käyttäen nimimerkkiä Y. Se julkaistiin nimellä *Kilpatiellä*.

Näihin aikoihin hän tutustui Kerttu Sireniin (1903 – 1980), joka oli myös aktiivinen suhteessa Nuoreen Voimaan. Runoilijana hän käytti nimeä Elina Vaara. Hänen sanotaan paljastaneen nimimerkin Y henkilöllisyyden. Runot herättivät varmasti kummastusta jo niiden sanoman takia, kuten esimerkiksi seuraavan elämänohjeen antava runo:

*Ota nyrkki moukariksi,
kalloluusta alusta,
väliin siihen sirusiksi
särkyy vastus vahvakin.*

Sotilasura alkaa Turussa

Ylioppilaaksi tulonsa jälkeen Jylhä pääsi vapaaehtoisena armeijaan Porin rykmenttiin lokakuussa 1922. Yksikkö oli Turussa. Porin rykmentin komentajana oli silloin Hugo Österman, joka muisti Yrjö Jylhän vielä kertausharjoituksissa Parolassa 1935. Näissä kertausharjoituksissa hänellä oli komennossaan 250 miestä Soinista, eli ne miehet, joiden komppanian päällikkönä hän toimi

Talvisodassa. Jylhä kävi reserviupseerikoulun kurssin 5 Haminassa 2.5. – 30.9.1923 hyvin arvosanoin johtamistaidon ollessa kiitettävän. Kurssilla oli 163 oppilasta, joista 9 Porin Rykmentistä.

Runoilijan tielle

Kun Jylhä pääsi siviiliin, hän jäi asumaan Turkuun. Hän kirjoittautui Turun yliopistoon ja alkoi opiskella kotimaista ja yleistä kirjallisuutta. Hänen sanotaan kuunnelleen V. A. Koskenniemiä ja Eino Kailan luentoja. Kerttu Siren alias Elina Vaara oli aloittanut opiskelun jo vuotta ennen Turussa. Hän kävi samoilla luennoilla.

V. A. Koskenniemi ei sykehdyttänyt Jylhää kuten Kaarlo Sarkiaa, Lauri Viljasta, Kaarlo Marjasta ja Hiiskun sisarruksia. Jylhä ei ehtinyt pitkään opiskella Turussa, sillä hän muutti jo seuraavana syksynä 1924 Helsinkiin. Hänen sanotaan kokeneen Turun ilmapiiri seisahtaneeksi. Myöhemmin myös Kerttu Siren muutti Helsinkiin.

Jylhä harjoitutti Helsingissä nyrkkeilyä. Nyrkkeily kuitenkin jäi kuten myös akateeminen opiskelu runouden ottaessa kokonaan Jylhän otteeseensa. Hän oli useana kesänä vanhimman veljensä Kallen apulaisena maanmittaus- ja kartoitustöissä. Hän tutustui näissä töissä Sortavalan, Hämeenlinnan, Lappeenrannan, Keravan ja Koiviston asemakaavoitukseen.

Osasyynä tai pontimena nopealle muuttamiselle Helsinkiin on saattanut olla sekin, että hän oli saanut kutsun osallistua ensimmäiseen *Nuoret runoilijat* antologiaan. Antologiaan kirjoittamaan kutsutut tapasivat ilmeisesti säännöllisesti Helsingin ”kulttuurikahviloissa” vetäjinään mm. Uuno Kailas ja Olavi Paavolainen. Jylhän osuus antologiassa oli kuusi runoa mukaan lukien mm. *Vaeltajalle*. Antologian osa I ilmestyi jo vuonna 1924.

Nuoren Voiman Liiton kirjallisuusharrastajapiirin julkaisemasta *Tulenkantajat* -albumista muodostui hänelle julkaisukanava. Sitä kautta syntyi *Tulenkantajat – kirjallisuusryhmä*, johon kuuluivat alun alkaen Elina Vaara, Katri Vala, Uuno Kailas, Lauri Viljanen, Olavi Paavolainen ja Erkki Vala. Martti Haaviolla ja Mika Waltarilla oli monet yhteydet ryhmään. Tuntuisi luonnolliselta, että tämän ryhmän olemassaolo houkutteli Jylhän Helsinkiin. Yrjö Jylhällä oli seurustelutyypinen suhde ryhmään kuuluneiden Katri Valan ja Elina Vaaran kanssa.

Runouden suunta ja taistelu siitä ei erityisesti kiinnostanut Jylhää. Panu Rajala määrittelee Jylhän linjan: ”Hän oli ankaran tahdon, taistelun ja yksinäisen eetoksen runoilija.” Jylhä tosin sanoen halusi vakuuttaa runoilijana lukijansa ja kuulijansa; hän halusi osoittaa heille olevansa uskottava sanomisissaan.

Jylhän esikoiskokoelma nimeltään *Ruoskanjäljet* ilmestyi 1926. Siinä oli 30 lyhyttä runoa. Toinen runokokoelma *Kurimus* ilmestyi keväällä 1928. Rajala väittää, että mukana oli nyt myös vapautuneempia runoja, melkein huumoriakin, mutta kuolemanmanauksia oli vieläkin niin paljon, että Jylhä säilytti kuvansa väkivallan ja tuhon runoilijana. Yrjö Jylhän osuus runoantologiassa vuodelta 1925 *Hurmioituneet kasvot* poikkeaa selvästi muista. Hän ei tavoittele hurmiota. Hänen aiheinaan ovat vankeus, kuolema, haaksirikko, murha ja itsemurha.

Lauri Viljanen piti Jylhän tekstejä L. Onervaa lainaten ”alitajuisen tahdon synkeänä itsevaltaisena leimahteluna”. Kiitoksia Jylhä sai rytmien hallinnasta ja selkeästä kuvakielestä. Rytmiiä pidettiin erityisen iskevänä ja mieleen jäävänä. Jylhä sai moitteita kritikoilta tekstin kielteisyydestä, synkyydestä ja kireydestä.

Jylhä vaikenä runoilijana näitten teosten jälkeen lähes 10 vuodeksi. Hän tosin julkaisi vielä urheilurunojaan, mutta ne olivat erityyppisiä. Ne olivat tilausrunoja, jotka ilmestyivät vuonna hänen kolmantena kokoelmanaan vuonna 1931 olympialaisten alla. Teoksen nimenä oli *Viimeinen kierros*. Paavo Nurmea Jylhä kuvaa mm. seuraavasti:

--
*Missä vaellatkin kilpatiellä,
 liput ympärillä hulmahtavat siellä,
 äänet tuhannet kuin myrsky pauhaa,
 mutt' ei mikään häiritse sun sielun rauhaa.*

*Peloissansa vavahtelee maa,
 kun sun piikkikenkäs rataa rasahuttaa.
 Ken sun seuraas tohtii, jälkeen jää;
 vauhtis järkkymätön kaikki näännyttää.*

*Aika voittaa voi sun ainoastaan,
 taistelet vain kellon viisareita vastaan.*

--

Avioliitto

Yrjö Jylhän ja Kirsti Svenssonin suhde alkoi syksyn 1926 lopulla. Heidät vihittiin syksyllä 1929.

Kirstin äiti oli lausuntataiteilija Helinä Svensson-Timari (1887 – 1958), joka myös näytteli ja opetti lausumista. Ella Eronenkin oli ollut hänen opissaan. Vuonna 1953 hän sai Suomen kulttuurirahastolta 200 000 markan kunniapalkinnon.

Helinä Svensson asui yhdessä taiteilija Einari Wehmaksen kanssa. Heidän elämäntapojaan pidettiin Rajalan mukaan boheemisina ja osin huumehöyryisinäkin. Einari Wehmas avioitui myöhemmin Elina Vaaran kanssa. Jokioisten Pellilässä Tiensuun torpan paikalla paljastettiin Svensson-Timarin muistomerkki 3. toukokuuta 1998.

Yrjö ja Kirsti Jylhän suhteessa alkoholi ilmeisesti muodosti ongelman. Suhteen sanotaan olleen muutenkin vaikea ja riitaisi. Siihen liittyi Rajalan mukaan myös väkivaltaa. Kirstillä oli taipumus masennukseen kuten Yrjölläkin. Kirsti käytti paljon alkoholia, unilääkkeitä ja särkylääkkeitä ja oli sairaanloinen. Kerran hän yritti itsemurhaa.

Äitinsä lailla Kirsti harrasti näyttelemistä, mutta ei menestynyt alalla erityisesti. Hän seurusteli ahkerasti taiteilijapiireissä. Kirstillä ei myöskään ollut säännöllisiä tuloja. Yrjö järjesti hänet Tulenkantajien toimitukseen tilapäiseksi konekirjoittajaksi.

Kääntäjänä

Avioiduttaan Jylhä joutui tarkemmin arvioimaan taloutensa pohjaa. Omien runojen myyntitulojen varassa eläminen ei varmaan hänenkään aikanaankaan ollut käytännössä mahdollista. Jylhä oli Tulenkantajat Oy:n perustajajäsen, ja omisti yhtiöstä kaksi osaketta. Yhtiö teki 1930 konkurssin, Jylhä joutui maksamaan omista varoistaan 6500 markkaa yhtiön velkoja. Rahapula oli muutenkin hänellä huutava.

Tilattujen urheilurunojen kirjoittaminen ja runojen suomennostyöt tarjosivat todennäköisesti vakaammat tulolähteet. Jylhä on myös hyvin voinut kokea tulleen erään tien päähän. Runoilijana Jylhä lähti hakemaan uusia virikkeitä klassisen ja anglosaksisen runouden puolelta.

Jylhä ei ollut kielissä koulutodistustensa mukaan erityisen vahva. Armeijan kantanorttiin on merkitty hänen kielitaidokseen ruotsi, saksa ja välttävä ranska, mutta englantia ei ollenkaan.

Englannin hän opetteli aivan alusta sanakirjan ja Anna-sisarensa kanssa käymänsä kirjeenvaihdon avulla. Anna asui vuosikausia Lontoossa, New Yorkissa ja Kanadassa.

Jylhä käänsi aluksi suomenruotsalaisen Bertel Gripenbergin runoja. Jylhä kannatti Gripenbergin lailla mitallista runoutta, jota hän käytti runoissaan loppuun saakka. Hän ei Rajalan mukaan Koskenniemen tavoin hyökännyt vapaata mittaa käyttäviä vastaan. Kääntäjänä häntä arvostettiin myös näiden piirissä. Kaarlo Marjanen julisti julkisesti ilonsa siitä, että juuri Jylhä oli aloittanut kiivaan ja kiihkeän Gripenbergin tekstien suomennostyön. Hän itse koki, että tärkeintä kääntämisessä on olla uskollinen alkutekstin mitalle ja soinnille.

Jylhä ilmoittautui erilaisiin antologioihin kääntäjäksi niin Otavalle kuin WSOY:lle. Varsinkin englannista kääntäviä oli tarjolla vähän, joten Jylhä sai monia ehdotuksiaan läpi. Jylhä käänsi mm. John Miltonia, Shakespearea, Lord Byronia, Rudyard Kiplingiä, ja Oscar Wildeä. Kaarlo Marjanen kiitti vuolaasti Jylhän käännöksiä osittain varmaan siitäkin syystä, että englantilaista runoutta tunnettiin Suomessa niin huonosti.

Viljanen kirjoittaa Jylhän John Miltonin *Kadotettu paratiisi* -suomennoksesta:

Hänen runollinen eläytymiskykynsä, muodonantovoimansa sekä miehekkään ytimekäs ilmaisunsa sopivat suureen työhön. Tosin suomentajan kieli ei ole erityisen rikas, mutta se on selvää ja puhdasta, hämäläisvoittoista, ja ”vaadittava korkeampi tyyliäisti” oli kasvanut työn mukana.

Rajala taas kirjoittaa, että Jylhän suomennoksista välittyy karu uskollinen, hieman yksitotinen ja kapulartyminen vaikutelma.

Jylhä käänsi myös saksasta, esim. Heinrich Heinea. Näistä Viljanen kirjoittaa: ”Jylhän suora, miehinen luonto ei uskoakseni ole välittömästi sopeutunut oikukkaaseen sieluntyyliin.” Ranskasta Jylhä käänsi mm. Ranskan kansalliseepoksen *Rolandin laulun* vuonna 1936.

Jylhälle kertyi kaikkiaan noin 1000 painosivua Shakespeare -käännöksiä, joihin sisältyy noin 20 000 runosäettä. Jylhän koko käännöstyö käsitti yhteensä 62 000 runosäettä. Jylhä itse piti sitä kirjallisuuden näkökulmasta arvokkaimpana työnään. Hänen sanotaan saaneen päätökseen koko käännösurakkansa 1930-luvulla.

Uudelleen runoilijaksi

Syksyllä 1936 hän tarjosi runokokoelmaansa WSOY:lle julkaistavaksi. WSOY:n toimitusjohtaja

Jalmari Jäntti torjui julkaisemisen kirjeessään kirjoittaen mm.:

Kokoelman runot eivät sano paljon, eivätkä houkuttele lukijaa tunnemaailmaansa; ne ovat jotenkin kovia ja kylmiä. Omituista on, ettei Teidän rytmiaistinnekaan näissä runoissa ole läheskään niin kehittynyttä kuin olisimme odottaneet; Te käytätte myös paljon rikkaampaa ja sointuvampaa kieltä suomennoksessanne.

Jylhä tyrmäsi ankaran kritiikin vastauskirjeessään kirjoittamalla:

Mitä muotoa koskeviin huomautuksiinne tulee, niin suonette anteeksi, vaikka en otakaan niitä varsin vakavasti. Ensinnäkin rytmiaistini, josta olen saanut julkisestikin korkeimmat kiitosmaininnat, ei ole vielä turtunut, vaikka minun persoonalliset rytmini soivatkin toisin kuin suomenkieleen siirtämäni kymmenet ulkomaiset runorytmit. Toiseksi on selviö, etten omissa runoissani tarvitse likimainkaan koko suomentajasanastoani, sitä vähemmän, kun itse kuulun niihin niukkasanaisiin runoilijoihin, joita on suurimpienkin runoilijoiden joukossa paljon.

Jylhä päättää kirjeen:

Joka tapauksessa tämä asia (runojen julkaiseminen) on ollut minulle todellinen elämänkysymys, jonka ratkaisemisessa Te ette valitettavasti tahtonut auttaa.

Kokoelma ilmestyi *Risti lumessa* -nimisenä seuraavana vuonna eli 1937 Otavan kustantamana.

Jylhä neuvoo Otavaa markkinoinnissa:

Jos kirja, niin kuin tässä tapauksessa on syytä olettaa, saa hyvät arvostelut ja on omiaan herättämään poikkeuksellista huomiota, on korkeampi hinta vain eduksi joulumarkkinoilla.

Hän vaati myös omaa osuuttaan korotettavaksi 20 prosenttiin, koska hänellä oli siihen omasta mielestään erittäin painavat syyt. Kokoelmaan sisältyi synkkä, oman elämän aktiivisesta lopettamisesta ratkaisun löytävä runo *Häätanhu*. Runo on eräissä kyselyissä valittu Suomen synkimmäksi runoksi. Runon sävelsi lauluksi Vilho Luolaja-Mikkola. Runo alkaa:

*On ilo sulla, mut suru mulla,
on mulla hautajaiset, sulla häät.
Siis kätes anna nyt morsianna,
kun viime kerran minut vielä näät.*

Kokoelma sai Jylhän ennustamat hyvät arvostelut pääsääntöisesti. Seuraava kokoelma *Toiviotiellä* ilmestyi jo seuraavana vuonna eli 1938. Jylhä itse uskoi, että tämä teos olisi edellistä ilmavampi ja lyyrisempi.

Talvisota

Jylhä oli ylennetty reservin luutnantiksi 14.5.1937. Talvisodassa hänet nimitettiin 10. divisioonaan kuuluneen 30. rykmentin 1. pataljoonan 3. komppanian päälliköksi. Jääkärieversti Viljo Kauppila komensi 10. Divisioonaa, jääkärieversti Armas Kemppe vastaavaa rykmenttiä, jääkärimajuri Jaakko Sohlo kyseisen rykmentin 1. pataljoonaa, jonka 3. komppanian päällikkönä Jylhä oli.

Divisioonaan kuului 14 200 miestä ja 3 200 hevosta. Divisioonassa oli kolme rykmenttiä ja rykmentissä 3 pataljoonaa. Pataljoonassa oli 3 kiväärikomppania ja konekiväärikomppania. Kyseisen divisioonan miehet olivat Keski-Suomesta. Jylhän komppanian vahvuus oli 191 miestä, joista etulinjan taistelijoita oli 156. Miehet olivat etupäässä Soinista, jossa oli silloin 4400 asukasta.

Jylhän komppanian I joukkueen johtajana oli metsänhoitajaksi opiskeleva vänrikki Mauno Jussila, II joukkuetta johti Lauri Kantola, III joukkuetta Erkki Nurmi Pelkosenniemieltä ja IV joukkuetta vastavalmistunut pappi, Pentti Aarnio.

Komppanian lääkintäryhmän johtoon Jylhä halusi Lauri Laasasenahon. Hänen sanotaan olleen Jylhän mielessä, kun hän luonnosteli runon *Kolme sanaa*, jossa sanotaan mm.:

*Ne lausui mies ja sotilas, jos kukaan,
mies säyseä ja karski tarpeen mukaan,
ne sanoi lohduks itselleen ja muille,
enspäivää raivoten kun rumputuli
toi mieleen helvetin jo joillekuille,
--*

Vuoksen vartio -runo sai alkunsa linnoitustöistä Sakkolan Kiviniemessä Vuoksen rannoilla ennen taisteluiden alkua. Alkusysäyksen runolleen Jylhä sai seuratessaan pataljoonan komentajansa Jaakko Sohlon ja tämän adjutanttin kilparatsastusta Vuoksen rantahietikolla. Jylhä puki silloiset tuntemuksensa sanoihin mm. seuraavasti:

*Tänne me saavuimme rauhan työstä,
liesien loimusta, metsien työstä,
täällä me seisomme, tänne me jäämme,*

*kunnes on murtunut taas idän paine
tai tulilaine lyö yli päämme.*

Runo ilmestyi jo 31.10.1939 *Suomen Kuvalehdessä*. Sulho Ranta sävelsi runon, mutta se ei ilmeisesti ollut kovin onnistunut, ei ainakaan Jylhän mielestä. Myöhemmin runo lähetettiin myös Sibeliukselle säveltämisajatuksin, kuitenkin tuloksetta.

Taistelujen aika

Jylhä toimi koko talvisodan ajan komppanian päällikkönä Taipaleenjoen rintamalohkolla. Joukko-osastojen tarkoituksena oli estää vihollisen läpimurtoyrietykset Vuoksen yli alueella, jota rajoitti Suvannon järvi ja Taipaleenjoki. Vuoksen vedet laskevat Suvannon järven ja Taipaleenjoen kautta Laatokkaan. Taipaleenjoki teki alkupäässään jyrkän mutkan muodostaen alavan niemen, nimeltään Koukunniemen. Vastaranta oli korkeampaa maastoa, mikä teki niemen suojattomaksi vastarannan tulitukselle.

Suomen itsenäisyyspäivänä 6. joulukuuta kello 8.45 puna-armeijan aloitti voimakkaan tulivalmistelun. Puoliltapäivin puna-armeijan 49. divisioona hyökkäsi yli Taipaleenjoen Koukunniemessä asemissaan ollutta Jalkaväen rykmentti 28:aa vastaan. Hyökkäys tapahtui Koukunniemen kaakkoisosassa kahdessa eri paikassa ja johti pian koko niemialueen menetykseen vastahyökkäysryityksistä huolimatta.

Vastapuolella oli mukana Taipaleenjoen taisteluissa mukana myös huomattava runoilija; Jevgeni Dolmatovski (1915 – 1994). Hän kuvaa Taipaleenjoen taistelun tunnelmia hyökkääjän kannalta Valentin Kiparskyn suomentamassa runossa seuraavasti:

*Olen nähnyt ma jokia paljon,
Mutta yksi on - Taipaleenjoki
ja kaikkia muista ma en.
vain purosien levyinen.*

*On vaikeemp' yli sen mennä
kuin ylittää elämä ...*

*... Mutta miehet verkallensa
yhä eteenpäin vaeltaa,
eivät muista he Volgaansa,
enkä minä nyt muista Moskova;
yksi ainoa ajatus meitä*

- "Elän vielä " - kannustaa.

*On idässä jokia paljon,
mutta raskaimmin altoaa
vuo ikuisen Taipaleenjoen,
joka purosta muistuttaa.*

Vastahyökkäyksiin osallistui myös 10. divisioonan reservinä taempana ollut rykmentti 30, johon myös Jylhän komppania kuului. Vastahyökkäys epäonnistui pääosin joukkojen kokemattomuuden vuoksi. Lisäksi kahdesta tehdystä vastahyökkäyksestä ensimmäinen alkoi pimeään aikaan 7. joulukuuta klo 5.00 ja johti hyökkäävien joukkojen hajoamiseen toisistaan erillään taisteleviksi osastoiksi.

Iltapäivällä aloitettu toinen vastahyökkäys ei myöskään menestynyt. Lopputuloksena oli vetäytyminen pääaseman suojiin käytännössä koko rintaman leveydeltä. Tilanteen ollessa sekavimmillaan alisti III armeijakunta oman reservinsä jalkaväkirykmentti 23:n 10. divisioonalle. Osa tämän rykmentin joukoista ehti saada jopa taistelutehtävät pääaseman pitämiseksi suomalaisjoukkojen hallussa.

Joukkojen huono koordinointi johti osaltaan Koukunniemen vastahyökkäyksen epäonnistumiseen. Divisioonan komentaja Viljo Kauppila pyysi vapautusta rintamavastuusta. Hän siirtyi Reserviupseerikoulun johtajaksi. Hyökkäystä johtanut eversti Sihvonen pyysi eroa ja hänelle se myönnettiin 9.12.1939.

Pataljoonan komentajaa Jaakko Sohloa epäonnistuminen vaivasi ehkä eniten. Jylhä itse kertoi kirjeessään vaimolleen, että Sohlo kaatui ikään kuin oman mielensä painamana. Koukunniemen epäonnistumiset olivat osin Sohlon syytä. Hän menehtyi haavoihinsa Keljan kylän taisteluissa suorittaessaan vastahyökkäystä 25.12.1939. Sohlo oli rynnännyt miestensä edessä käsikranaatteja heittäen tehtävässä, joka ei lainkaan hänelle kuulunut.

Jylhän komppaniasta kaatui 25 ja haavoittui 14. Jylhä itse haavoittui lonkkaansa hyökkäyksessä. Hän sai luodin siihen ja määrättiin toipumislomalle. Myöhemmin Jylhälle ehdotettiin Mannerheim-ristiä. Perusteluissa viitattiin erityisesti Koukunniemen vastaiskuun 7.12.1939 sekä Terentilään tehtyyn raskaaseen hyökkäykseen 21.2. – 22.2.1940.

Koukunniemen vastahyökkäyksen aikana Jylhä sai myös virikkeen runolleen *Tuomittu talo* Pekka Teelahden tallettaman tiedon mukaan. Runossa Jylhä kertoo saapumisesta talon pihalle seuraavasti:

*Autio piha, hyljätty talo,
ikkunoista on sammunut valo,
ovet on auki, liesi on jäässä,
ammuttu koira porraspäässä.*

Koukunniemen taistelujen jälkeen

Myöhemmin hyökkäyksen painopiste siirtyi Taipaleenjoesta katsoen länteen, Vuoksen eteläpuolelle, eli Kannaksen länsiosaan Muolaanjärven ja Vuoksen välille. Taipale jäi sivusuunnaksi, jossa hyökkäsi yksi armeijakunta kolmen divisioonan voimin.

Venäläisiä joukkoja komensi suomalaissyntyinen Vladimir Grendahl, joka oli ollut tsaarin armeijan tykistöupseeri ja kenraali Nenosen tuttu. Hän oli venäläisen tykistön kehittäjä ja sotateoreetikko. Hänelle runsas tykistön käyttö rumputulineen oli tuttua ja läheinen taistelutapa.

Venäläiset hyökkäsivät jäätyneen Suvannon järven yli jouluna 1939. Hyökkäys ei johtanut pysyvään muutokseen. Järven jäälle kaatui 2000 neuvostosotilasta, jotka jäivät sinne. Runossaan Hyvästi Kirvesmäki Jylhä kertoo näistä:

--
*Näen oikealla Suvannon jään,
aron poikain kattamat aavat;*
--

Uusi neuvostohyökkäys alkoi 11.2.1940, jolloin menetettiin Suvannon rannalla Kirvesmäen ykköstukikohta. Se saatiin takaisin 12.2.1940. Edellä mainittu runosäe jatkuu:

--
*ja kun itään katson, Terenttilään,
kuin painajaisunessa haudat nään,
taas vihlovat vanhat haavat.*
--

Tässä viitataan taisteluihin Terenttilässä, jossa Jylhän komppania oli estämässä läpimurtoa 21.2. – 22.2.1949. Jylhän komppaniasta kaatui 25 miestä ja haavoittui 20. Jylhä sai virikkeen runoon

Kohtaus metsässä Terenttilässä. Matkallaan 4. tukikohtaan hän kohtasi taisteluhaudassa kahteen viholliseen. Tämä tapahtui yöllä 27.2.1940. Tapahtuma johti hänet pohtimaan sodan oikeutusta.

Hän kysyy runossaan;

*On hällä oikeus tappaa, ja sulla –
mut mistä saitte sen oikeuden?*

Terenttilän taistelut ja niihin liittyvät kauhut ovat olleet taustalla runossa *Viimeinen virsi*. Jylhä oli vaihdossa Haavistoksi kutsutun korsun luutnantti Jorma Rannalle ja hän miehilleen. Kolme tuntia myöhemmin korsuun osui tykistökeskitys. Korsussa olleet kaikki kolmetoista miestä Ranta mukaan lukien saivat surmansa. Runossa ymmärretäänkin tilanne toivottomaksi. Vain rukous voi antaa avun ja rauhan:

*Raskaasti kattohirteen
kuolema kolkuttaa;
Veljet, yhdymme virteen,
koska jo huojuu maa:
--
Allamme aukee hauta,
Yllämme salamat lyö,
Mestari, auta, auta! --
Katto sortuu, on yö.*

Keväällä 1939 kirjoitetussa runossa *Saarretut* tilanne on samanlainen: toivoton ja varmaan kuolemaan vievä. Erona on kuitenkin se, että tässä runossa kuolema on ulkokohtaisempi, sankarihohtoinen ja ikään kuin vain välivaihe voittoon.

--

*Tuli suitsee ja vyöryy laava –
kuulkaa, kuoleman rumpu raikaa.
Jok'ainut rintamme haava
pyhityksen on korkea saava,
mut voiton torvi vaiennut on aikaa.*

*Tuhon meille, jos tuo vihan saasta –
kuulkaa, kuoleman rumpu raikaa –
suvun uuden me poljemme maasta
ikivanhasta, vaiteliaasta,
ja voiton torvi haudoillamme kaikaa.*

Terenttilästä Jylhä siirtyi komppaniansa kanssa takaisin Klrvesmäkeen maaliskuun alussa. Siirto oli toivottu. Jylhä kirjoittaa:

*Pääsimme vihdoin takaisin Kirvesmäkeen, jonne olimme jo monesti toivoneet,
kuollaksemme edes kotoisessa maastossa.*

Kirvesmäki oli Jylhällä merkittävä paikka. Se oli hänelle kaikkien sotatapahtumien keskuspaikka, Hän kuvaa kiintymystään Kirvesmäkeen runossaan *Hyvästi Kirvesmäki!* seuraavasti:

--
*En täältä luopua saata niin,
mua vaikka jo varrottaisiin.
Olen juurtunut näihin tanteriin
kuin lapsuusaikojen maisemiin –
toki toisin ja toisenlaisiin.*
--

Runo *Kaivo* linkittyy tapahtumaan Kirvesmäessä. Sotamies Kujala lähti aamulla 7.3.1940 hakemaan vettä kaivosta. Luoti osui kaulavaltimoon ja veri valui siitä valtoimenaan kaivoon. Tapahtuma synnytti Jylhän mielessä runon, jolla hän kykeni kuvaamaan yksinkertaisesti ja puhuttelevasti sotilaiden välistä suhdetta äärimmäisen vaikeissa olosuhteissa tyyliin:

--
Lähtee mies, kun vettä pyytää veikko,
tuskissansa huokuva ja heikko,
lähtee, koska veljellä on jano,
enempää ei mieti eikä sano.
--

Jylhää pidettiin rintamaoloissa pidättyväisenä ja etäisyyttä pitävänä. Hän kohteli kaikkia tasapuolisesti, mutta pohti joskus asioita liiankin yksityiskohtaisesti. Sodan loppuvaiheessa erityisesti hän vaikutti joskus väsyneeltä ja poissa olevalta kuin masentuneelta. Tehtävänsä hän hoiti kuitenkin täsmällisesti. Pataljoonan lääkärikin kävi silloin vaivihkaa tarkistamassa hänen kuntoaan, mutta ei havainnut mitään liian hälyttävää.

Jylhän sisäänpäin kääntyminen, ikään kuin omiin ajatuksiinsa siirtyminen ei sinänsä ollut mitään uutta tai sodan synnyttämä piirre. Saattaa hyvin olla, että se oli hänen tapansa saada mielensä työstämään ulkomaailmasta saamansa virikkeet runosäkeiksi. Talvisodan aikana hän kuitenkin vältti asioiden pukemista runosäkeiksi.

Sanotaan, että hän käytti vain kerran runomuotoa puheessaan kollegoilleen. Tämä tapahtui, kun konekiväärikomppania päällikkö Paavo Palho öiseltä tarkastuskierrokseltaan oli palannut

komppaniapäälliköiden korsiin ja kertonut pelkokokemuksistaan. Jylhä oli maannut kuumeisena sängyssä ja lausunut:

*On kumma, jos suo kammottaa,
mua näetsen ei hirvitä ollenkaan.*

Kun sota loppui ja Jylhä tajusi jääneensä henkiin, lienee selvää, että hänen oli tavalla tai toisella jonkinlainen pakko työstää kokemuksensa sanoiksi. Kauko Kare kertoo Jylhän ajatuksista rauhanteon päivänä lähdeä tosin mainitsematta seuraavaa:

Elämäni korkeimman hetken – silloin tuskin tajuamatta – koin ankaran rauhanteon päivänä, jolloin loin komentokorsuni katolta viimeisen silmäyksen yli runnellun taistelumaaston, ennen kuin käännyin perääntyvien joukkojeni jälkeen. Aavistin jo sillä hetkellä, mitä varten minun oli sallittu jäädä henkiin: tuodakseni viestin siellä taistelluilta ja kaatuneilta. Tehtävä tuntui ylivoimaiselta, tulin jo epätoivoiseksi yrittäessäni siirtää järkyttäviä vaikutelmia sanoihin ja rytmeihin. Vasta seuraavan vuoden alussa sain elämyksistäni sanallisen otteen.

Talvisodan jälkeen

Jylhä sai pian sodan jälkeen nimipäivänään huhtikuussa 1940 Kordelinin säätiöltä 10 000 markan stipendin. Toukokuussa 9.5. 1940 hän saa ilmoituksen siitä, että hän sai vapautuksen palveluksesta. Hän vuokrasi Kirsti -vaimonsa kanssa kesämökin Sääksmäeltä.

Tänä kesänä Jylhään pohti ajatusta tehdä ikään kuin päivitetty versio Vänrikki Stoolin tarinoista Taipaleenjoen kokemusten pohjalta. Hän palasi tähän runoeeposajatuksensa usein vielä 1950-luvulla. Hän kehittäi myös suunnitelmaa proosateokseksi samasta aiheesta.

Jylhälle myönnettiin 4. luokan Vapaudenristi 6.6.1940. Kapteeniksi hänet ylennettiin jatkosodan alettua 30.12.1941. Häneltä tilattiin talvisotaan liittyviä runoja. Karstulan ja Kyyjärven sankarivainajien muistojulkaisuun *Sankariemme muisto* hän kirjoitti runon *Soturin tervehdys Suomen lipulle*, joka myöhemmin sai nimen *Ristilipun alla*. Se on päivätty juhannukseksi 1940. Runon toisessa säkeessä runon kertoja puhuttelee lippua hyvin kunnioittavaan sävyyn:

-
*Uljaasti johdit tulimyrskyyn meitä,
kohti teräspyörteitä, kohti kuolemaa;
emme me koskaan sua vieraan käsiin heitä,*

*rintamme haavat sen voivat todistaa.
Liepees alla polvistuimme
viime rukoukset luimme,
taisteluun kun kutsui meit' armas synnyinmaamme.*

--

Kaatuneitten urheilijoiden muistojuhlaan 21.7.1940 hän kirjoitti pitkän runoelman *Vaienneet voittajat*. Siinä hän vakuuttaa, että urheilijat eivät kuolleet turhaan. He ovat paremman tulevaisuuden airuita:

*Te ette turhaan taistelleet,
te ette turhaan kaatuneet,
te saitte suurimman voiton:
te voititte veljen veljelleen,
te löysitte kansan eksyneen,
te airuet aamukoiton.*

--

Syksyllä Jylhä laati käsikirjoituksen sotaelokuvaan Suomi-filmin tilaustyönä. Elokuvan nimenä oli: *Hyökkäys torjuttiin*. Se ei toteutunut. Jylhä oli tyytymätön työhönsä. Hän kirjoitti käsikirjoitukseen alkuun ikään kuin opasteeksi: ”Roskaa. Tehty ankarassa rahapulassa syksyllä 1940”.

Lokakuussa 1940 julkistettiin sotakuvauskilpailun voittaja. Voiton sai lääkintäaliupseeri, kansakoulunopettaja ja lausuja Viljo Saraja romaanillaan *Lunastettu maa*. Kirjaa myytiin hyvin. Kirja oli Jylhälle esimerkki siitä, miten sodasta ei pidä kirjoittaa.

Talvisota oli ollut Jylhälle niin merkittävä, omakohtaisesti koettu asia, ettei hän voinut yksinkertaisesti sietää kirjan ”sankarin hurmahenkistä jumalisuutta, mahtipontista isänmaallisuutta ja kyynelöivää runollisuutta”. Jylhälle sodassa kaikki korulauseet olivat kauhistus. Jylhä lopetti kirjoituksensa Sarajan kirjasta Uudessa Suomessa ilmoitukseen:

Huomautan vielä, etten aio vastata mihinkään saivarteluihin, sillä asia on minulle liian vakava ja kallis. Kirjalliset valheet eivät siedä sääliväistä silittelyä, kaikkein vähiten aikana, jolloin järkytetty kansa entistä luottavaisemmin etsii tukea ja lohdutusta kirjallisuudesta, odottaen siltä myös entistä enemmän myös rehellisyyttä.

Jylhän mielessä pyörivät Taipaleenjoen tapahtumat monin tavoin. Hän kertasi tapahtumia kerrasta toiseen pohtien sitä, miten hänen pitäisi kertoa niistä, proosan tai runon keinoin. Lopulta hän löysi ratkaisun. Jylhä kertoo tästä oivalluksestaan:

Jokaisesta elämäyksestäni olisin voinut kirjoittaa kymmeniä sivuja mitä jännittäväntä proosaa, mutta lopulta ne kiteytyivät aivan lyhyiksi, keskitetyiksi runoiksi. Vuosi vaihtui, sulut olivat auenneet, eli kiihkeätä luomiskautta, ja niin Kiirastulen sotarunot valmistuivat parissa kuukaudessa intensiivisen työn tuloksena.

Jylhä vietti talven 1940 -1941 Taipaleen tukikohdassa. Hän päiväsi runot pyrkien siihen, että runot olisi päivätty kunkin tapahtuman vuosipäiväksi. Terenttilän taistelujen vuosipäivänä syntyi eniten runoja. Runot *Hyvästi Kirvesmäki* 23.3.1941 ja *Yö nuotiolla* 25.3.1941-runot syntyivät viimeksi. *Kiirastuli* ilmestyi pääsiäiseksi 5.4.1941.

Jylhän lähtökohtana oli, että talvisodan koettelemukset voitiin kestää vain ”sisäisen ihmisyyden voimalla”. Jylhä kirjoitti *Kiirastuli* -runoistaan pääsiäisenä 1941 kirjan ilmestyttyä:

Nämä runot olen velkaa aseveljille, sekä kaatuneille että henkiin jääneille, siitä talvesta, josta muodostui elämämme järkyttävä ja unohtumaton välinäytös. Mutta tunnen silti, ettei se velka ole maksettu vielä.

Seuraavissa painoksissa mukaan otettiin myös runoja, jotka oli kirjoitettu joko ennen tai jälkeen rintamasotavaiheen. Runossa *Näky* Jylhä tunnistaa velkansa ja syyllisyytensä. Hän näkee mielessään, miten häntä lähestyy miesjoukko aseettomana riekaleisissa lumipuvuissa silmät jähmettyneinä. Hän tunnistaa tapahtuman Koukunniemen taistelujen jälkinäytökseksi. Miehet ovat näissä taisteluissa kaatuneita. Hän kysyy miehiltä:

Mut miksi täällä – näinkö nyt mua noudatte jo hautaan vai vaaditteko tarttumaan mua kalparautaan?

Miesten hätä ja lohduttomuus eivät jätä Jylhää rauhaan. Hän lupaa herättää miehet henkiin, jos vain luoja suo ja johtaa nämä pojanpoikien rinnalle uuteen taisteluun, jos vain isänmaa niin kutsuu.

Varsinaisessa *Kiirastuli* – kokoelmassa ei ole runoja, joissa sotaan suhtauduttaisiin aatteellisesti tai sotaa ihannoivasti. Lähinnä ne käsittelevät yksilön perustuntoja. Laajennutussa *Kiirastuli* -runoteoksessa Kauko Kare löytää neljä sellaista runoa, jotka hän luokittelisi sotalauluiksi. Nämä ovat *Saarretut*, *Vuoksen vartio*, *Ristilipun alla* ja *Laulu Kuujärvestä*.

Kare ilmeisesti tarkoittaa sotalauluilla sellaisia runoja, joissa on aatteellinen pohjavire.

Huomionarvoista on, että nämä neljä runoa eivät ole syntyneet rintamataisteluvaiheessa, eikä

Jylhä myöskään sijoittanut niitä varsinaiseen Kiirastuli -runokokoelmaan, vaan *Idässä palaa* – nimiseen runokoosteeseen *Kiirastuli* -teoksessa. *Laulu Kuujärvestä* syntyi vasta vuonna 1942.

Kiirastulen vastaanotto

Kiirastuli sai hyvän vastaanoton. Siitä kirjoitettiin kymmeniä arvosteluja. Parrakkaiden miesten rinnastaminen Raamatun kertomuksiin runossa *Pyhä yö* herätti joissakin kirkonmiehissä pahennusta. Toisaalta esimerkiksi V. A. Koskenniemi kiitti kirjeessään Jylhälle Kiirastulen runoja mainiten erityisesti *Pyhän yö* -runon. Hän piti runoa maailman kirjallisuuteen kuuluvana.

Koskenniemi ei kuitenkaan kirjoittanut arvostelua *Kiirastulesta*. Rajala epäilee, että se saattoi johtua siitä, että Koskenniemi piti itseään esteellisenä tähän, koska oli itse julkaissut talvisotaan liittyen oman runokokoelmansa *Latuja lumessa*.

Lauri Viljanen painotti kritiikissään sitä, että Kiirastuli poikkesi kaavasta. Viljanen kirjoittaa:

Jylhä on parhaissa sotarunoissaan antanut muodon jollekin, jota ei oikeastaan luulisi voitavan pukea runoksi. Hän on tulkinnut sotaa niin sanoakseni elementaarisenä tapauksena, alkuelämyksenä, jossa ei ole sijaa viholliseen kohdistuvalle vihalle, ei päätökselle omankaan asian puolesta – vain ankaralle veljeskokemukselle.

Viljanen kiittää erityisesti runoa *Vain vartio valvoo* –. Hän pitää runoa osoituksena selkeästä ajattelusta kysymyksistä, jotka koskettavat sodan oikeuttamisen perusteita. Runossa antiikin filosofi Diogenes etsii hyveellistä ihmistä taistelujen lomassa nukkuvista rintamamiehistä. Hän ei löydä tällaista. Hän on tullut joko liian myöhään sotatoimien jo alettua tai sitten hän on tullut liian aikaisin. Miesten pyhä tehtävä ei ole vielä loppuun suoritettu.

Runossa kysytään, kuka on kutsunut Diogeneen paikalle. Onko se ollut toivo, vai sittenkin toivottomuus? Diogenes saa neuvon:

*Valos sammuta, siunaa hiljaisuus,
älä häiritse heidän syvintä untaan.
Tulit liian myöhään – he tekivät sen,
mikä tahraa pyhintä ihmisyyttä,
ja he tekivät sen, mitä ihminen
ei ihminen jaksanut ois, ei tehnyt syyttä.
Tulit liian varhain – se kesken on,
mikä heidän on tehtävä loppuun asti,*

*mikä heille on työ pyhä, tahraton,
mikä kruunaa ihmisen kauneimmasti.*

Diogenes huomaa etsinnän mahdottomaksi. Runo päättyy:

*Valo häilähtää, valo häipyä pois –
on niin kuin nyyhkytys ovelta sois.*

Otava myönsi vuosittaisen kirjallisuuspalkintonsa 25 000 markkaa Jylhälle *Kiirastuli* -kirjan ansiosta.

Jatkosota

Jylhä oli puhunut jo keväällä 1940 toisten saamista ylennyksistä. Reservin upseerin nousu kapteeniksi ei ollut aivan yksinkertaista. Asiaa kompensoi osin se, että Jylhää arvostettiin nyt runoilijana ja *Kiirastulen* kirjoittajana laajoissa kansallisissa piireissä.

Jylhä sai takaisin luutnantin vakanssinsa heinäkuussa 1941. Sijoituspaikkana oli aluksi Hyrylässä Jalkaväen Koulutuskeskuksessa. Jylhä haki paikkaa tiedotuskomppaniaan, jonne hän myös pääsi. Siellä oli useita hänen runoilija- ja taitelijatuttujaan mm. Olavi Paavolainen. Martti Haavio oli komppanian päällikkönä.

Jylhän ajatuksena lienee ollut se, että olisi voinut palvella Suomen sotaponnistuksia runoja kirjoittamalla. Jylhä laati itselleen työ- ja julkaisusuunnitelman jo vuoden 1942 alkupuolella. Sen mukaan *Kiirastulesta* julkaistaan uusintapainoksia, koska kysyntää tuntui riittävän. Sen jälkeen hän työstäisi runokoosteen kaikista runoista ja sitten jonkinlainen kansanpainos sotalauluista. Viimeisenä vuorossa olisi Taipaleenjoen eepos.

Tiedotuskomppaniassa sodan tavoitteet ymmärrettiin osin ristiriitaisesti. Toiset rajoittivat tavoitteet talvisotaa edeltäneiden rajoihin saakka. Toiset taas, Jylhä mukaan lukien, tavoittelivat Suomen alueen laajentamiseen Itä-Karjalaan. Martti Haavion mukaan Olavi Paavolainen ja Jylhä olivat hänen tiedotuskomppaniansa innokkaimmat suuren Suomen kannattajat.

Jylhän kanssa tekemisessä olleet kertoivat, että Jylhä saattoi olla puhumaton ja poissaolevat pitempiä aikoja. Syntyi käsitys siitä, että hän oli silloin omassa runomaailmassaan. Martti Haavio teki merkinnän päiväkirjaansa 29.11.1941 siitä, että Jylhä oli kuin jäätynyt Talvisodan

Taipaleenjokeen. Hän siirsi keskustelut aina näihin tapahtumiin tai sitten vietti koko päivän sängyssään puhumattomana ja muista piittaamattomana.

Jylhän käyttäytyminen lienee aiheuttanut muissa myös huolestumista. Haavio oletti, että Jylhää painoivat yksityiselämän ongelmat tai sitten jokin piilevä sairaus. Päiväkirjoissaan Haavio myöntää, että Jylhän runoissa on yksityiskohtia, jotka osoittavat syvää eläytymistä ja sisäistä voimaa. Mutta ne eivät ole talvisodan runoihin verrattuna samalla tavalla kokonaisuutena yleispäteviä. Ne ovat enemmän aikaan ja paikkaan sidottuja.

Jylhä lomautettiin 22.4.1942. Hänen tehtävänä oli yhdessä muiden kanssa saattaa kilpailukirjoituksista koostuva kirja julkaisukuntoon. Hän palasi riveihin 10.6.1942. Tänä aikana talvisodanaikainen Jylhän komppanian joukkueen johtaja Pentti Aarnio vieraili hänen luonaan. Hän toimi nyt sotilaspastorina Syvärillä. Aarnion molemmat nuoremmat veljet olivat kaatuneet. Hänen äitinsä eli nyt yksinään. Aarnio oli itsekin haavoittunut edellisessä.

Nämä Jylhän ja Aarnion väliset keskustelut antoivat Jylhälle virikkeen runolle *Äiti ja poika*. Runossa Jylhä saattoi palata niin voimakkaasti kokemuksiinsa Taipaleenjoen taistelujen tunnelmiin ja samalla yhdistää niihin ulkokohtaisemmin koettua, itsensä uhraavaa sankariajattelua.

Kun äiti pyytää poikaansa jättämään sotatantereen ja tulevan turvaamaan häntä, poika kieltäytyy tästä, vaikka hänellä olisi ollut oikeus jättää rintamapalvelus. Hän ei halua kuitenkaan jättää sotivia tovereitaan. Hän myöntää, että rintamalla on verta ja kauhua, mutta lisää:

-- *siellä on arvossa ihmisyys
ja siellä on kunnias' ystävyys,
jota missään et muualla tapaa,
niin ehjä, niin puhdas ja vapaa.*

--

Poika tuntee lisäksi olevansa vieras siviilissä. Hän kaipaa soturin kuolemaa:

--
*Minä tahdon kaatua kunnialla
vapaan ja väljän taivaan alla;
olen täällä vieras, en täällä lepoa saa,
minä kaipaan soturin kuolemaa.*

--

Pentti Aarnio kertoi myöhemmin, että settlementtiliikkeen perustajiin kuulunut ja sotaa vastustanut Sigfrid Sirenus oli kysynyt häneltä, miksi hän oli lähtenyt ase kädessä sotaan. Vastaukseksi Aarnio oli lukenut *Äiti ja poika* -runon. Sirenus oli kyyneleet silmissä vastannut, että nyt hän ymmärtää.

Samoihin aikoihin syntyi myös pitkäkö runoelma *Laulu Kuujärvestä*. Jylhä oli nähnyt kuun sirpin muotoisen Kuujärven ensikertaa autoseurueessa kesällä 1942. Mukana olivat olleet myös tiedustelukomppaniasta Martti Haavio ja Olavi Paavolainen. Maisema oli tehnyt Jylhään voimakkaan vaikutuksen. Runo alkaa:

*Oli marssittu Aunuksen teitä
ja taisteltu tottavie;
tomupilvet peittivät meitä,
jalan alla upposi tie.*

Ja päättyy:

*Jäin yksin kolmesta meistä,
jäi kesken laulumme tää;
en lohtua saa säveleistä,
ja kesken se iäksi jää.*

*Kuujärven kunnaat, Kuujärven kuu,
Kuujärven rannalla karsikkopuu -
siinä mun lauluni taas tukahtuu,
siinä mun silmäni taas sumentuu.*

Siitä tuli yksi Jylhän tunnetuimmista runoista. Uuno Klami sävelsi sen vuonna 1956. Samana Vuonna 1942 syntyi myös runo *Rosa Carelica*, jossa soturin kuolemaan yhdistetään ruusu. Runon viime säkeessä kerrotaan:

*Oli päätetty niin, kun aamu näytti
taas tulta, verta ja kuolemaa:
joka joukosta kaatuu, se ruusun saa.*

-

Jylhä luki runon saman vuoden itsenäisyyspäivänä tilaisuudessa, jossa Suomalaisuuden Liitto antoi Jylhälle ensimmäisen Johannes Linnankoski palkinnon, 50 000 markkaa. Hän oli lukenut paljon runojaan *Kiirastuli* -kirjan julkaisun jälkeen sekä siviileille että sotilaille. Kapteeni Jylhä lomautettiin toistaiseksi 15.12.1942.

Kesällä 1942 Jylhä oli mukana kenraalimajuri Niilo Hersalon johtamassa komennuskunnassa, jonka tehtävänä oli laatia muistomerkki Taipaleenjoen taistelumaisemiin. Mukana oli myös Jylhän Tavisodan aikaisia tuttuja, tärkeimpänä komppanian joukkueenjohtajana toiminut Mauno Pohjola. Matkalla otettiin 300 valokuvaa. Jylhä laati matkalta artikkelin Suomen Kuvalehteen. Jutun otsikkona oli ”Toivioretkellä Taipaleenjoelle”. Hän myös laati tekstin artikkelin kuviin. Tämän työn hän koki omakseen.

Valistusupseeri Eero Salola ja everstiluutnantti Yrjö Vasama tekivät aloitteen Mannerheim-ristin myöntämisestä Jylhälle. Hanke kaatui Kareen mukaan päämajassa siihen, että Jylhä oli jatkosodassa vain ”runoilija”.

Kirsti Jylhä vietiin sairaalaan Diakonissalaitokselle aamupäivällä 7.2.1943. Hän kuoli myöhään samana iltana. Kuolinsyyksi todettiin sisäinen myrkytystila. Jylhä kirjoittaa kuolinilmoitukseen:

*Kun hehkussa elämän lieden,
on sulanut murheen jää,
Sinut kutsumattasi vieden
sinut kuolema yllättää.*

Jylhä tapasi monialaisen muusikon Aapo Similän ja hänen tyttärensä Salme Palman helmikuussa 1943 Kirstin kuolinpäivän iltana Kalevan kerhossa Kluuvinkadulla Helsingissä. Jylhä vietti seuraavan kesän Similän luona Sysmässä tarkoituksenaan koota saamansa tehtävän mukaisesti kirja miesten rintamakokemuksista. Myöhemmin Salme alkoi hoitaa Jylhän taloutta Helsingissä. He eivät koskaan asuneet yhdessä, mutta esiintyivät ulospäin kuin pariskunta.

Suurhyökkäyksen alettua kesällä 1944 Jylhä kutsuttiin palvelukseen heinäkuun 1944 alussa Jalkaväen Koulutuskeskukseen Parolaan. Siellä hän tapaa yllättäen ylikersantti Lauri Laasasenahon, jonka persoonan ja olemuksen sanotaan olleen hänellä mielessään, kun hän loi runon *Kolme sanaa*. Jylhä merkitsi muistikirjaansa, että Laasenhosta tulee vielä yksi hänen Taipale-eepoksensa päähahmoista.

Jylhä ei viihtynyt Koulutuskeskuksessa. Hänet komennettiin Sotatalousesikunnan Keskuskirjaamon päälliköksi. Paikkaa arvostettiin, mutta Jylhä ei arvostanut paperityötä. Jylhä kotiutettiin 24.10.1944. Kotiutuksessa Jylhä todettiin terveeksi.

Sotien jälkeen

Jylhää arvostettiin lukijoitten piirissä. *Kiirastulta* oli myyty tuhansia kappaleita, runokokoelmaa Runoja myytiin vuoteen 1944 mennessä 10 000 kappaletta ja seuraavina vuosina yli 26 000 kappaletta. Uusia teoksia Jylhä ei enää vaimonsa kuoleman jälkeen julkaissut. Sotavuosina hän oli toimittanut runoteoksia ja kääntänyt runoja. Rauhan tultua tilaukset lisääntyivät. *Kiirastulen* hän pelkisti pelkästään sotarunojen kokoelmaksi, jonka Erkki Tanttua kuvitti. Kirja julkaistiin 1951. Vuonna 1954 hän valikoi siitä suppeamman runokirjan nimellä *Hyvästi, Kirvesmäki*. Kiirastulesta on jatkuvasti otettu uusia painoksia.

Otava takasi Jylhälle 15 000 markan kuukausitulot vuosina 1950 – 1951. Kun Jylhä täytti 50 vuotta 1953 Otava onnitteli häntä 50 000 markan shekillä. Hänelle myönnettiin valtion ylimääräinen taitelijaeläke vuonna 1952. Hakemuksen teki Matti Sadeniemi ja sen allekirjoitti mm. kenraali Heinrichs ja professori Viljo Tarkiainen. Eläke rauhoitti häntä, mutta ei antanut voimia runojen kirjoittamiseen.

Jylhä viritteli mielessään sodan jälkeenkin laajaa sotaeeuposajatustaan. Hän elätti ajatusta Taipale - eepoksesta koko 1940-luvun puhuen siitä monelle. Hänen voimansa eivät kuitenkaan siihen riittäneet. Hän piti yhteyttä tässäkin mielessä erityisesti Waldemar Kilpeläiseen, Armas Kemppiin, Eino Poloniin, Mauno Pohjolaan ja Pentti Aarnioon.

Jylhä sai Eino Krohnin avustamana valmiiksi viimeisimmän suuren työnsä syksyllä 1955, kun hänen kääntämänsä seitsemän Shakespearen draamaa ilmestyi kolmessa osassa. Silloin hän tunsu tulleen maaliin ja hänen voimansa lopuivat tykkäänään.

Lauri Viljasen mukaan Jylhän Shakespere -suomennosten runolliset osat olivat sujuvampia ja kauniimpia kuin Cajanderin vastaavat. Cajander taas onnistui paremmin luomaan repliikkeihin elävyyttä. Jylhä ei ollut draamatikko. Kai Laitisen mukaan Jylhän runokieli oli kehittynyt aiemmasta. Runon kielessä puhalsivat jo vapaammat tuulet, mutta silti Laitinen arvosti Jylhän käännöstyötä parhaimpana Otto Mannisen jälkeen.

Jylhä asui sotien jälkeen Helsingin Töölössä, jossa hänen talouttaan hoiti Salme Palma. Jylhä teki töitä myös Turussa, jossa hänen Väinö-veljensä asui. Veljellä oli kesähuvila Kuusiston salmessa, missä Jylhä teki useana kesänä käännöstitään.

Palma jäi kiinni kavalluksesta loppuvuodesta 1954 työpaikallaan siviilirekisteritoimistossa. Hän oli lainannut kassasta 60 000 markkaa. Hän sai kahden vuoden tuomion. Presidentti armahti hänet puolen vuoden kuluttua. Jylhän suku suhtautui Palmaan epäluuloisesti ja Jylhän huoltosuhde Palmaan katkaistiin. Palma muutti Tukholmaan.

Väinö-veli ryhtyi hoitamaan Yrjön käytännön asioita. Hän toimi Turussa Hj. Karlströmin palveluksessa. Yhtiö harjoitti maataloustuotteiden tukkukauppaa ja välitti rakennustarvikkeita. Näiden kysyntä oli sotien jälkeen suurta. Yhtiön perustaja Hjalmar Karlström (1872 – 1942) oli kotoisin Naantalın Karvetin tilalta.

Karlström omisti aikoinaan myös Turun asfalttitehtaan. Hän oli merkittävä liikemies Turussa, joka harrasti hyväntekeväisyyttä säätiöittensä kautta. Karlströmin vaimon sisar Aino Marsio avioitui Alvar Aallon kanssa. Väinö Jylhä oli ollut aikoinaan Karlströmin oikea käsi.

Viimeinen matka Turkuun

Yrjö Jylhän käyttäytyminen oli muuttunut. Hänen oli vaikeaa pysyä asiassa. Kauko Kareen mukaan Jylhän sanallinen ilmaisukyky ei enää pysynyt mukana hänen ajatustensa juoksussa. Hänellä oli vainoharhaisia pelkoja. Suuri naapurivaltio vainosi häntä yrittäen pidättää häntä.

Hänen siirtämistään johonkin hoitolaitokseen harkittiin. Erityisesti sitä ajoi hammaslääkäriveli Jouko Jylhä. Väinö-veli taas painotti sitä, ettei miestä mihinkään väkisin voi viedä. Kaikkien sisarusten on tavalla tai toisella autettava asiassa.

Jylhä matkusti Helsingistä jouluaattona 1956 taksilla Turkuun veljensä luokse. Hän oli saanut nostaa tuntevan tekijänoikeuspalkkion. Hänen sanotaan olleen väsyneen ja verenmaku suussa. Ja kun hän katseli ikkunoista Yliopistonkadun lumituiskua, hän koki sään kuin omakseen.

Hän päätti päivänsä oman käden kautta pistoolillaan Turussa Priman talossa Kauppatorin laidassa silloista Turun yliopiston päärakennusta vastapäätä Aurakadulla 30.12.1956. Hän jätti ikään kuin selityksesi teolleen muille viestin. Pöydällä oli *Kiirastuli* -runoteos avattuna kohdasta, jossa oli runo *Näky*. Tässä runossa kuvattiin Taipaleenjoen taistelujen hänessä synnyttämiä syällisyyden ja ahdistuksen synkkiä mielenliikkeitä:

*Mua tänään murhe ahdistaa
- en siihen syytä keksi,
mut sydämeni tunnen vain
niin oudon tuskaiseksi,
Kohussa suuren kaupungin
kuin vieras varjo kuljen,
mua pakahduttaa hiljaisuus,
kun kammioni suljen.*

Veljen vieraskirjan mukaan Jylhä oli ennen tekoaan tavannut mm. professori Tauno Nurmelan, runoilija Toivo Lyyän ja tunnetun lääkärin A. R. Klossnerin. Kirsti Jylhän ruumiinavauksessa oli todennettu syfilis, joka ilmeisesti oli myös Yrjö Jylhällä. Virallista ruumiinavausta pöytäkirjoineen ei kuitenkaan tehty.

Jylhän siunasi rovasti Pentti Aarnio. Kaarlo Marjanen puhui Jylhän muistojuhlissa 13.3.1957. Hän sanoi mm., että *Hyvästi Kirvesmäki* on loppua vailla oleva runo, mihin runoilijan mieli palasi jatkuvasti. Hän halusi luoda jotakin yhtenäistä ja kertovaa kaikesta siitä, mille hän Kiirastulessa oli antanut runollisen ilmauksen.

LÄHTEET

Kare, Kauko. *Yrjö Jylhä – Runoilijan- ja soturinkohtalo*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1957.
 Karonen, Vesa & Rajala, Panu. *Yrjö Jylhä. Talvisodan runoilija*. Kustannusosakeyhtiö Otava. 2009.
 Jylhä, Yrjö. *Kiirastuli. Runoja rauhan ja sodan ajoilta*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1941
 Jylhä, Yrjö (toim.). *Yrjö Jylhän kauneimmat runot*. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1957

INTERNET -LÄHTEITÄ

<http://koroinen.fi/filocafe/wp-content/uploads/2019/04/What-is-Poetry.pdf>
http://koroinen.fi/filocafe/wp-content/uploads/2019/03/MitäRunousOn_Airakorpi_Johnson.pdf
<http://peegeehydaton.blogspot.com/2016/01/suomi-venajan-kirjallisuudessa.html>
https://fi.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_Karlström
[https://fi.m.wikipedia.org/wiki/10. divisioona \(talvisota\)](https://fi.m.wikipedia.org/wiki/10._divisioona_(talvisota))
https://fi.wikipedia.org/wiki/Pierre_Emanuel
<https://paavonurmi.fi/nurmesta-sanottua/>
<http://www.vihrearouva.net/kirjallisuus/jylha.html>
<https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/roskanpoimija/17789-haatanhu-suomen-synkin-laulu/>
https://fi.wikipedia.org/wiki/Vilho_Luolajan-Mikkola
https://fi.wikipedia.org/wiki/Harri_Eljanko
<https://www.ts.fi/mielipiteet/paakirjoitukset/1073907675/Jouko+Gronholmin+aliokirjoitus+19720+03+Jylhan+viimeinen+laukaus+kajahti+Turussa>
https://fi.wikipedia.org/wiki/Nuori_Voima
<https://www.sotahistoriallisetkohteet.fi/app/sights/view/-/id/604>)
<https://www.kotimaa24.fi/blogit/viimeinen-virsi/>

ⁱ Harri Eljanko (vuoteen 1934 saakka Harold Ekqvist) oli yleisurheilija ja urheilutoimittaja. Hän kirjoitti ensimmäiset lehtijuttunsa 17-vuotiaana ja viimeiset 1990 luvun alkupuolella. Hänen uransa lehtikirjoittajana kesti näin noin 75 vuotta.

ⁱⁱ Nuori Voima on vuonna 1908 perustettu kulttuurilehti, jonka avustajakunta koostuu kirjailijoista, kriitikoista, kääntäjistä, filosofiista ja tutkijoista.